

IVADAS

Įs pirmo žvilgsnio šitie mąstymo aktai atrodo kaip istorinė praeitis, kuri driekiasi už mūsų tikrovės ribų, bet iš tikrųjų tokie, kokie esame, mes esame istoriškai, tiksliau sakant: kaip šioje srityje – mąstymo istorijoje – praeitis yra tik viena pusė, taip ir tame, kas mes esame, bendri ir amžini dalykai yra neatsiejamai susiję su tuo, kas mumyse istoriška¹.

Bet kurios srities tyrinėtojas *Įvaduose* manosi turįs rimtų pareigų: atskleisti dalykų padėtis, kurios reikšmingos arba įdomios tekstą skaitysiančiam, nusi-lenkti talkininkams etc. Pagrindinė šios pratarties priedermė – nustatyti, ar tiriamasis objektas realiai egzistavo. Ar buvo filosofija Vilniuje XIX a. pirmoje pusėje? Atsakymas, panašu, teigiamas. Pirmas senosios raštijos tekstas, lietuviškai teikiantis išsamų, prasmingą gyvenimiško personažo – „filosofo“ aptarimą, kalba būtent apie Vilniaus filosofą. Teksto (išspaudintas 1851 m. Suvalkuose) autorius – kunigas Antanas Tatarė. Jis – Sūduvos, kuri nuo XVIII a. pabaigos nepriklausė universitetinei Vilniaus apygardai, atstovas. Vis dėlto Tatarė neklaidingai pristatė apibendrintą vilniškio filosofo paveikslą. Naujai, išsamesnei jo rekonstrukcijai ir skirta ši knyga. O skaitantis Sūduvos valstietis XIX a. viduryje buvo taip supažindintas su vilniečiu išminčiumi (rašyba kiek sudabartinta²):

Vilniaus mieste ne per seniai gyveno Didis Philozopas wardu Jonas Powilas Sophos. Tas vyras teyp labay buwo didelis, kad jisai dangų su sawo gatwa pasiekė; tai yra: jis su sawo razumu apėmė wisą dangų ir žemę. Išrokawo, kiek yra mylių toľumo nog žemės iki saulei, iki mėnesiui ir iki koźnai žwaigźdei. Jis pasakė už česo kada tems saulė, arba mėnesis; jis išmanė, iš ko darosi: rasa, debesis, lietus, griausmai, žaybai ir perkūnai. Jis wisas žoleles ir jawus ir medžius ant wiso pawiršiaus žemės pažino. Jis wisus žwėrelius, paukštelius, žuweles, warles, kirmėles, wabalėlius ir kirmėlėles wardais wadino. Jis daugel sznekėjo apie ugnį, žemę, wandenį. Jis iszmanė iš ko bitutės medų padaro; ale jis patsai medaus korio padarintie ne galėjo! – Cukrų jis mokėjo padarintie. Jisai išmanė kas darosi, kad žmogaus i senatwę juodas plaukas pabala; ale jis ne galėjo padarintie, kad tas žilas plaukas atsimaunytų ing juodą plauką

¹ Hegel G. W. *Filosofijos istorijos paskaitos*, t. I. Iš vokiečių kalbos vertė A. Lozuraitis. Vilnius: Alma littera: 1999, p. 74.

² Tatarė A. *Pamokslai išminties ir teisybės*. Vilnius: Vaga, 1987, p. 81–82.

*jauno žmogaus. Jisai wisas ligas žmoniu pažino, liekarstas žinojo; ir smertel-
nai sergančius išgydė; ale patsai apsirgo ir nusimirė!*

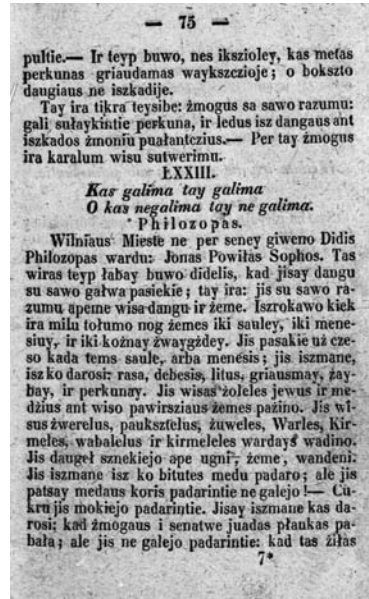
Iš to galime suprastie: jogej kas galima tai galima, o kas ne galima tai negalima.

Tatarė išgalvojo tik savo personažo vardą, tačiau esminės XIX a. Vilniaus filosofo charakteristikos yra visiškai taiklios. Jis išmano apie gamtos valdžią (sen. gr. *Physis* ir *Kratos*), ją stebi, seka ir taiko jos dėsnių pažinimą žmonijos labui (gydo ligonius), praktikoje. Jis laikytinas ne kuo kitu, o fiziokratu. Nesvarbu, ar autorius žinojo šį terminą. Fiziokratais buvo visi Lietuvos Apšvietos epochos mąstytojai, telkęsi ne kur kitur, o būtent Vilniuje. Amžini dangų ir žemę (bei žeme ropinėjančius) valdantys dėsniai jiems buvo tapatūs, suvokiami skvarbiu fiziokrato protu; šiam protui nebūtina nei dieviškosios transcendentijos pagalba, nei apreiškimas. Vilniaus filosofas racionalistas, nereikalingas antgamtiskų pažinimo sankcijų, tekste nėra menkiausios užuominos apie jas. Jis empiristas, stebintis tikrovės faktus ir taikantis jiems matematinės apskaičiavimo procedūras. Jis metereologas, biologas, zoologas, fizikas, medikas bei astronomas (pridurkime – dendrologas, chemikas, gerontologas³...) Akivaizdu, tai d’Alembert’o bei Diderot’o masto enciklopedistas, išvardijantis bei įvardijantis, apibrėžiantis terminais visą juslėmis pažinaus pasaulio įvairovę. Maža to, šioje gamtos sferoje jis aktyviai veikiantis, eksperimentuojantis subjektas: bando kurti, sintetinti naujas gamtines kokybes. Deja, nesėkmingai: šioje miniatiūrinės esė vietoje gimsta filosofinė intriga. Filosofą ištinka pirmoji nesėkmė: vietoj medaus jis sintetina cukrų; jis nėra tikros, organinės gamtos kūrėjas. Antroji – jam nepavaldus vienakryptis entropijos procesas: laikas. Jis išmano laiko padarinius, žino „kodėl“, tačiau ne daugiau. Paskutinė Apšvietos milžino filosofo, pavadinkime, „nesėkmė“ – jis pats pasirodo beesąs mirtingas, t. y. susiduria su fundamentalia ir lemtinga savo žinojimo galios riba, egzistencine riba, kurios optimistinė kūrinėlio pradžia lyg ir nenumato... Esama pagrindo teigti, kad Antanas Tatarė intuityviai apčiuopė ne tik Apšvietos didybę, bet ir jos krizę. Scientizmo negalios įžvalga, mechanicizmo ir organiškumo, vitališkumo priešprieša, pastebima Tatarės pamoksle, būdinga jau kitai didžiajai kultūrinei formacijai, pasklidusiai po Apšvietos. Ji taip pat skleidėsi ir Vilniuje XIX a. pirmoje pusėje. Tai ne kas kita, kaip romantizmas, neigiantis, kad gyva būtybė

³ Platesniame „Philozopo Jono Povilo Sophos“ aprašyme Tatarė dar jam priskiria kosmologijos, chirurgijos, nepriekaištingą žmogaus anatomijos bei neurofiziologijos išmanymą, kalbų žinojimą: „*Kalbėjo visokiomis kalbomis, kaip to: greckiškai, lotyniškai, kalba hebraičikų, francūziškai, vokiškai, kalba angelčikų, lenkų ir maskolių <...>*“. Ten pat, p. 322.

(šiuo kukliu atveju – organiniai, vitaliniai atributai – medus, plaukai) gali būti sukurti mechaniškai lipdant ir formuojant materiją; romantizmas, tvirtinantis, kad refleksija, enciklopedistinės žinios negali užtikrinti ar suteikti žmogui nei autentiško gyvenimo, nei nemarumo. Racionalistinė žmogaus galių sistema neišlaiko kritikos, kai „visi mūsų veiksmai virto skaičiavimu, o mes patys – vaikščiojančia formule“, – 1821 m. rašė pirmasis Vilniaus romantikas Juzefas Goluchovskis. Romantizmas esamybės, gamtos valdžios analizei priešpriešino kitas vertybes, moralines, etines, religines, pagaliau – tėvynės likimą, didvyrius, „kurie <...> pagauti dvasios polėkio, pakyla iki nemirtingumo“.

Kokia bebūtų lakoniška Tatarės vilniečio filosofo deskripcija, ji visai taikli dar vienu atžvilgiu. Pagrindinis Tatarės personažo darbas – „razumu apimti dangų ir žemę“. Būtent Vilniuje, būtent XIX a. pradžioje atsirado intelektualinio darbo veikėjai, kuriuos galime vadinti pirmaisiais Lietuvos filosofais – profesionalais šiuolaikine prasme. Kaip tik XIX a. pradžioje Vilniuje filosofija įgavo šiuolaikinį pavidalą, ji tapo tiesos paieškų instrumentu, ne vien dėstomuoju akademinio dalyku, iki tol pažintu LDK žemėse. Jeigu lig tol „filosofas“ Lietuvoje tereiškė filosofijos fakulteto studentą (arba asmenį, studijuojantį filosofijos discipliną kolegijoje), arba, antra, mokslinio laipsnio (magistro ar daktaro) santrumpą, trečiuoju atveju – dar ir mokyklinę (t. y. scholastinę) pareigybę, dažniausiai „pereinamąją“, laikiną (mat filosofinė specializacija iki XVIII a. pabaigos buvo menka), dabar atsirado anksčiau Lietuvos istorijoje nebuvęs filosofo specialisto tipažas, kuris egzistuoja ir šiandien (bei minėtoms senesnėms „filosofo“ prasmėms išblukus, yra labiausiai paplitęs). Bene pirmąjį kartą Lietuvos kultūros istorijoje filosofija tapo nebe mokykliniu, grynai dėstomuoju dalyku, dažniausiai tarnaujančiu pragmatiniams, praktiniams tikslams (buvimas „teologijos tarnaitė“ – vienas iš jų), nebe „filosofine edukacija“, bet

Vilniaus intelektualinės kultūros skvarba. Antanas Tatarė numano, kad terminas „filosofas“ plačiau lietuviškai auditorijai yra žinomas. *Pamokslaj iszminties ir tejsibes iszguldimeti priliginimajis galuocziu wisu amziu det Lietuvos wajkielu. Ispausti Suwalkuose 1851 metuose.*

tuo, kas numatoma pačioje „filosofijos“ sąvokoje – nesuinteresuota tiesos paieška, moralinės išminties bei tikrovės sandaros racionalaus supratimo siekiniu. Inicijuota jau viduramžiais, tačiau *sensu stricto* atsiskleidusi XIX a. pirmoje pusėje, Vilniuje, filosofija Lietuvoje kaip tokia egzistuoja ir šiandien. Apšvietos filosofija Lietuvoje nebuvo vien „senosios“ filosofijos paskutinis etapas; tuo pačiu metu tai buvo ir pirmasis naujosios minties tarpsnis.

Tad ši knyga yra mėginimas „pradėti iš pradžių“, *ad ovo*, pastanga siekti dabartinės intelektualinės Lietuvos kultūros, tiksliau – mažai tyrinėtų, fragmentiškai pažintų šiuolaikinės filosofijos Lietuvoje ištakų.

Nesiginčijama, jog senasis Lietuvos DK paveldas, besąlygiškai sugražintinas teisėtiems savininkams, tyrinėtinas ir puoselėtinas; kad jis yra reikšmingas Lietuvos kultūrinei savivokai. Kalbant apie iš tiesų gyvą, tiesioginį, neakademinį sąryšį tarp senosios ir naujosios Lietuvos „civilizacijų“ (Lietuvos atgimimų, tautinių laimėjimų bei netekčių), dera atidžiai atsigręžti būtent į XIX amžių. Nors pateiktoji Suvalkijos kunigo Tatarės citata liudytų, kad aukštosios kultūros apytaka glaudžiau lietė plačiųjų sluoksnių kultūrą, nei galima manyti, šioji knyga nėra tiesiogiai skirta spręsti šių įdomių, bet vis dar slėpiningų, XIX šimtmečio kultūrinių sąsajų problemai, juolab Apšvietos ir romantizmo filosofinės minties poveikio Lietuvos likimui bei plačiojo sociumo egzistencijai. Tai įgyvendinama, bet jau yra vėlesnioji užduotis. Iš pradžių būtinas pirmasis žingsnis: minėtų epochų minties raidos, problematikos, struktūros rekonstrukcija. Ligšioliniai mūsų filosofijos lituanistiniai tyrinėjimai teikia, deja, nedaug pilnesnę pirmosios XIX amžiaus pusės Vilniaus filosofo sampratą, nei jį anuomet Tatarės dėka galėjo turėti raštą mokantis Sūduvos valstietis.

XVI–XVIII a. Lietuvos DK gyvavo vėlyvoji viduramžių, Renesanso, antrosios scholastikos filosofija. Feodalinėje valstybėje filosofinis išsilavinimas, kuriame tilpo ir kiti mokslai (išskyrus matematiką, astronomiją ir mediciną), buvo pasauliečių išsimokslinimo viršūnė⁴. Išvardytų epochų filosofija, taip pat naujųjų amžių minties plitimas, mąstymo tradicijos pakilimai ir nuosmukiai 2004 m. buvo pristatyti fundamentiniame *Lietuvos filosofijos istorijos* I tome. Kol kas nesama, ir vargu, ar greitai atsiras naujų duomenų, kurie reviduos minėto veikalo įžvalgas, pasiūlys kitas interpretacijas. Šio veikalo tyrinėjimai sustoja, priartėję prie Apšvietos.

⁴ Plečkaitis R. *Lietuvos filosofijos istorija. Viduramžiai – Renesansas – Naujieji amžiai*. Vilnius: KFMI, 2004.

Naujas, bet jau paskutinis Lietuvos senosios, dar kitakalbės, filosofinės minties pakilimas įvyko būtent Apšvietos ir romantizmo epochoje. Epochoje, sukūrusioje visai naujas vertybines, pasaulėžiūrinės struktūras, kurias galima atpažinti ir šiandienoje kaip savas. Apšvieta bei nuo jos neatskiriamas romantizmas kaip savotiškas tiltas tarp negrįžtamai į praeitį nugrimzdusios LDK kultūros ir šiuolaikinės Lietuvos, pamažu, bet, regis, užtikrintai šiandien tampa svarbiu istorikų, apskritai mokslininkų humanitarų, dėmesio traukos centru.

Apšvietos epocha, prasidėjusi apytiksliai XVIII a. viduryje, Lietuvoje turi ne vieną atskaitos datą; natūralu, kad dailės, architektūros, literatūros, politinės istorijos ar dar kitų sričių tyrinėjimai pateiktų kiek skirtingas jos raidos versijas, nurodytų kitokius „kulminacijos“ ar pabaigos (jeigu pripažįstama ją buvus) taškus. Apšvietos filosofinė kultūra Lietuvoje kulminaciją pasiekė pirmaisiais XIX a. dešimtmečiais. Tuomet filosofinė mintis vėl pasireiškė kaip griežtai artikuliuotas, metodiškai formuluotas diskursas, vėl įgaudamas akademinės disciplinos statusą bei masyvių filosofinių traktatų pavidalus. Šįkart traktatus rašė, kaip jau minėta, nebe scholastai, mokytojai, nebe visuomenės veikėjai („švietėjai“, kaip pradiniam Apšvietos tarpsnyje), bet aptariamoms srities specialistai – profesionalai. Jų kalvė buvo Vilnius, Vilniaus universitetinė aplinka.

Šioje knygoje rekonstruojamas Lietuvos filosofijos XIX a. pradžioje „skerspjūvis“, pristatomos pagrindinės bei antraeilės figūros, aptariamoms esminės jų filosofinės pažiūros; II dalyje, kaip numatoma knygos paantraštėje (*Lietuvos filosofijos istorija. Paminklai ir tyrinėjimai*) skelbiami lig šiol lituanistikoje nenaudoti filosofinio paveldo paminklai, t. y. šaltiniai: romiečio Pauliaus Tarenghio odžių Vilniaus filosofams vertimai iš lotynų, bei iš šios kalbos išverstas Angelo Daugirdo filosofinis-teologinis traktatas *Apie stebuklus*.

Pavadinimas *Filosofija Vilniuje...* pasirinktas dėl kelių sumetimų. Pirma, išvengiama geografinio neapibrėžtumo, kurį kartais tiesmukai tekdavo apeiti Lietuvos senosios kultūros, ypač filosofijos tyrinėtojams. Romanas Plečkaitis, rašydamas *Lietuvos filosofijos istorijos* veikalą, turėjo keblumą, spręsdamas, ar dera pristatyti bei analizuoti slaviškose LDK teritorijose sukurtus tekstus⁵. Dar didesni šio pobūdžio sunkumai kyla priartėjus prie Abiejų Tautų Respublikos aneksijos laikotarpio, kai, tiesiogine žodžio prasme suplėšius Lietuvos teritori-

⁵ „Vis dėlto medžiagos gausa neleido nuodugniai aptarti filosofinės edukacijos Lietuvos DK slaviškųjų žemių mokyklose. Ši aptartis yra veikiau ateities užduotis, be to, ir ne vieno asmens darbas“. Plečkaitis R. Op. cit., p. 16.

nį vientisumą, politinį, administracinį, edukacinį tinklą, susijaukė ir kultūrinė cirkuliacija; kalbėjimas apie to meto Lietuvos kultūrą apskritai (bei filosofiją iš dalies) reikalauja daugybės išlygų. Antra, susiaurinus geografinę apibrėžtį, tiriamojo objekto dalykinė svarba nesumenksta – Vilnius buvo ir liko vienvaldis didžiulio regiono intelektualinis, taip pat – filosofinis – lyderis. Jame kūrė geriausieji Lietuvos teoretikai, Vilnius diktavo literatūrinį, pasaulėžiūrinį, pagaliau filosofinį „toną“ regionams, beje, kur kas didesniems, nei šiandien; Vilniaus kaip mokslo ir edukacijos centro reikšmė pasiekė patį apogėjų. Universiteto tvarkomai švietimo apygardai pakluso visos oficialios Vilniaus, Minsko, Vitebsko, Mogiliovo, Voluinės, Podolės ir Kijevo gubernijų, turėjusių per 8 mln. gyventojų, mokyklos. J. Czarnecko duomenimis, 1799–1803 m. Vilnius buvo patsai didžiausias knygų leidybos lenkų kalba centras; iki 1843 m. buvo antras pagal dydį po Varšuvos; tik po šių metų smuko į ketvirtą vietą, nusileidęs Krokuvai ir Lvovui⁶ (vien atkurtas Universitetas per 27 savo gyvavimo metus išleido 761 knygą, tarp jų – 197 vadovėlius⁷). Pagal prancūzų mokslininko D. Beauvois susistemintus duomenis, Vilniaus švietimo apygarda visais kiekybiniais parametrais (studentų, užsieniečių bei vietinių profesorių skaičiumi, biudžetu, leidyba etc.) pranoko kitus imperijos švietimo ir mokslo centrus. Vilniaus šviesa sklido ne tik į rytus, pietryčius, bet ir į vakarų pusę; tai buvo akivaizdu jau amžininkams. Neretai cituojamas įžymiojo lenkų veikėjo Hugo Kołłątajaus (1750–1812) pasakymas, kad „Jeigu Vilniuje nebūtų šviesa sužibusi, galbūt būtų visai užgesusi lenkams ir jų kalbai“⁸.

Dalykas „filosofija Vilniuje XIX a. pirmoje pusėje“ yra konkretesnis ir korektiškesnis už „filosofiją Lietuvoje <...>“ įvairiomis prasmėmis. Nors šiandien knieti nepritariamai šypsotis, kai Angelas Daugirdas ar Kazimieras Narbutas pristatomi kaip „žymūs lenkų“ ar „garsūs baltarusių“ filosofai, čia liečiamos dalykų padėtys yra rimtos, reikalaujančios subtilesnės, dialogiškos nuostatos. Lenkai niekada neišsižadės Vilniaus kaip jų „mažosios tėvynės“ (ar jų XIX a. pradžios kultūros sostinės⁹). Jų istorikai vargu XIX a. pradžios Lietuvos sostinės kultūrą suvoks kitaip, kaip, be abejo, išskirtinį, pakankamai autonomišką

⁶ Czarniecki J. Rzut oka na historię książki wileńskiej. *Przegląd Biblioteczny*, 1932, nr.1.

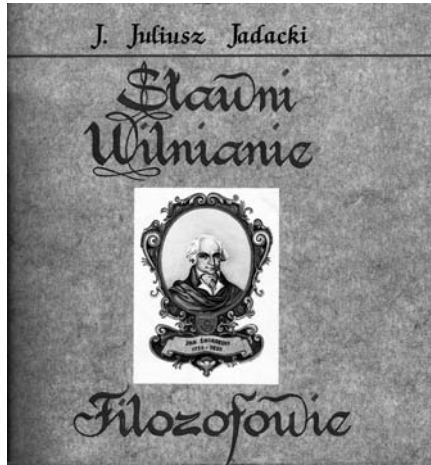
³ Pirmiausia – tęstiniame leidinyje *Inteligencja polska XIX i XX w.* Warszawa: PAN.

⁸ Cit. iš: Kuryło-Omelianuk J. *Profesorowie Uniwersytetu Wileńskiego w latach 1803–1832*. Białystok, 1993, p. 12.

⁹ Šio termino tikslumu neabejoja ir prancūzų istorikas D. Beauvois, paskelbęs fundamentinį veikalą *Wilno – polska stolica kulturalna zaboru rosyjskiego 1803–1832*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2010.

J. Juliuszo Jadackio „Žymūs vilniečiai filosofai“ (1994). Lenkų mokslininkas korektiškai nesigilina į Vilniaus filosofų tautinės tapatybės klausimą, pabrėžia jų svarbą Lenkijos intelektualinei kultūrai.

(iki lietuviškojo separatizmo imtinai), vis dėlto lenkų kultūros¹⁰, kitu atveju – buvusios Abiejų Tautų Respublikos kultūros, kurioje dominavo Lenkija, variantą. Paneigiant šį požiūrį prireiktų didelio ir silpnai racionaliai motyvuoto nacionalistinio užsispyrimo. Analogišką teisę XIX a. pradžios (ir ankstenį) Vilnių laikyti sava kultūros sostine turi baltarusių tyrinėtojai. Šia teise nesinaudodami patiria painiavų¹¹, pavyzdžiui, nustatydami savo (baltarusių) intelektualinės kultūros istorijos periodus (mat šiuos periodus nuo Renesanso jai diktavo būtent Vilnius). Konstatuotina, jog nemaža dalis Vilniaus profesūros bei studentijos buvo kilę iš dabar Baltarusijai priklausančių teritorijų. Čia tik pavyzdžiu tarnaujantys XVIII–XIX a. Vilniaus filosofai Kazimieras Narbutas bei Angelas Daugirdas (knieti pridėti dar Adomą Mickevičių), nepaisant jų lietuviškų šaknų, gimė ir lavinosi, patinka mums tai ar ne, baltarusių gyvenamose žemėse. Neturime duomenų, kad jie būtų mokėję lietuvių kalbą (baltarusių, sprendžiant iš jų lenkiškų raštų leksikos bei sintaksės, greičiausiai mokėjo). Žinoma, jie jokiū būdu negalėjo anticipuoti vėlesniais šimtmečiais prasidėjusių kultūros dalybų, todėl klausimas apie jų kūrybos lietuviškumą, lenkiškumą ar baltarusiškumą yra nereliavantiškas bei čia toliau nebegildentinas. Vilniaus filosofai tautinėms istorijoms reikšmingi tiek, koku mastu jų kūrybinis

¹⁰ J. Jadackis svariame moksliniame veikale *Filosofija Vilniaus universitete* solidarizuojasi su filosofu Marijano Massonijaus išsakytu požiūriu, kad „lenkų pradas“ sudarė dominantę, tuo tarpu „lietuviškas pradas“ (*pierwiastek litewski*) Vilniaus filosofijoje pasireiškė veikiau silpnai. In *Filosofia na Uniwersytecie Wileńskim: praca zbiorowa*. Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; red. Ryszard Jadczyk, J. Pawlka. Toruń, 1997, p. 12.

¹¹ Pvz., Minske leidžiamame daugiatomyje *Baltarusijos filosofinės ir socialinės-politinės minties istorija*. T. II, 2010; t. III, 2013 (baltarusių k.).

paveldas norimas bei sugebamas išvelgti, suvokti, įvertinti vienos ar kitos tautos kultūros audinio sklaidoje. Kalbant apie intelektualinį XIX a. Vilniaus paveldą, lig šiol išvardytus vertinimo ir kitus „įsisavinimo“ veiksmus rezultatyviai atliko tik lenkų istorikai. Žinia, kartais jų netgi persistengta: pasak J. Bielińskio (1848–1926), tuometinio Vilniaus universiteto reikšmė buvusi ta, „kad lenkams neleido užmiršti, kad jie yra lenkai“¹². Lietuvių istoriografija, ilgai atlaidžiai pripažinusi siaurą polonocentristinį požiūrį, pastaruoju metu Vilniaus kultūros fenomeną vertina objektyviau.

Ne tik neprieštaraudami, bet ir mielai toleruodami įvairius, skirtingus mūsų kolegų kaimynų požiūrio į senąją Vilniaus kultūrą taškus, dirbtinai nebrukame „lietuviškumo“ koncepto. Lietuviškoji kultūrinių mūsų istorijos interpretacija nesikerta su kitokiais aiškinimais, priešingai, juos papildo, praplečia, pagilina, niekam „neatiduodant“ ir niekam „negailint“ Lietuvos sostinės turtingos praeities. Pastarosios aneksuoti bei okupuoti neįmanoma. Greta Lietuvos savastimi pripažinto Vilniaus baroko, klasicizmo ir romantizmo, greta Vilniaus dailės, Vilniaus architektūros mokyklų, savo nepakartojamus bruožus turinčio Vilniaus poezijos, teatro bei muzikos paveldo, turi teisę egzistuoti ir visai nepelnytai užmiršta Vilniaus filosofinė mokykla. „Formuodama vertybių sistemą ir kritiniu žvilgsniu vertindama esamas vertybes, filosofija buvo viena aktyviausių kultūrinio proceso dalyvių, įnešusi reikšmingą indėlį į Lietuvos visuomenės mąstymo stilių, idealų ir normų lobyną. Istorinis pažinimas įgalina geriau pažinti savas vertybes ir jų funkcionavimą. Istorinė savimonė filosofijoje teikia prieinamas priemones asmeniui ir visuomenei orientuotis šiuolaikiniame pasaulyje, o asmenybei, suteikdama praeities tradicijos sampratą, ją išplečia, kartu ugdydama gebėjimą geriau suprasti bendrąją europinio mąstymo tradiciją, jos pakilimus, nuosmukius ir polėkius“¹³.

Cituoti profesoriaus Romano Plečkaičio (1933–2009) žodžiai atspindi filosofijos klasikų mintis ir prakilnų jų stilių. Šios knygos inspiracija (čia jau dėkojančioji pratarmės dalis) priklauso būtent šiam šviesaus atminimo Profesoriumi, Lietuvos filosofijos istorijai skyrusiam didžiąją savo gyvenimo dalį. Būtent Plečkaitis, orientuodamasis į Vakarų civilizacijos didžiuosius, apibrėžė, kas laikytina Lietuvos filosofijos istorijos klasika. Knygoje sekta Profesoriaus patarimais, dalykinėmis išvalgomis, diskusijų reminiscencijomis bei remtasi Lietuvos kultūros tyrimų instituto Lietuvos filosofijos istorijos skyriuje saugomais

¹² Bieliński J. *Uniwersytet Wileński*, t. III. Kraków, 1900, p. 365.

¹³ Plečkaitis R. Op. cit., p. 14.

jau gelstančių (spausdinimo mašinėle „atmuštais“) rankraščių fragmentais (kompiuterio, kaip, jo manymu, keliančio pernelyg didelį triukšmą prietaiso, Profesorius nemėgo).

Šį darbą skirdamas mokytojo atminimui, knygos autorius vis dėlto įtaria, kad Profesorius dėl knygos turinio (jau nekalbant apie detales) teiktųsi pasiginčyti. Pirma, R. Plečkaitis ryžtingai kratėsi termino „filosofinė mintis“. Mintyjumus, pamąstymus, beletrizuotus „dūmojimus“ palikdamas kitiems, Lietuvos filosofijos vertu objektu jis laikė aukšto konceptualinio bei metodologinio lygio traktatus. Šitaip daugeliui padėta nusikratyti nevisavertiškumo kompleksų, primygtinai kartojant, kad lietuviai jau penkis šimtus metų disponuoja ne vien donelaitiškais Selmo ar Krizo dūmojimais bei dūsavimais, bet didžiajam Vakarų filosofiniam diskursui tapatinga filosofine kūryba. Šiandien jau neabejojant pastaruoju faktu, į filosofijos tyrimų akiplotį, šios knygos autoriaus nuomone, įtrauktina ir vadinamoji „filosofinė kultūra“, t. y. foniniai, periferiniai duomenys, geriau padedantys suvokti vietas ir laiko dvasias, neleidžiantys filosofijai pakibti kartais beorėje abstrakcijų erdvėje. Knygoje surizikuota balansuoti tarp istorinės-kultūrologinės ir dalykinės-probleminės prieigos. Jeigu kai kuriose knygos dalyse („Mokslo filosofija“) filosofinės abstrakcijos vis dėlto dominuoja kultūros istorijos hipotezių sąskaita, tai yra neabejotinas Profesoriaus direktyvų nuopelnas. Antra, R. Plečkaitis atstovavo nuosaikiam, vis dėlto jo Lietuvos filosofijos istorijos koncepcijoje aiškiai apčiuopiamam filosofijos pažangos vaizdiniui (skirtingai, nei sovietinėje istoriografijoje, šis vaizdinys buvo grįstas ne marksizmo-leninizmo metodologija, bet paradigminiu matematinės logikos stulbinančių pasiekimų pavyzdžiu). Greta šios, turi teisę egzistuoti kita, jai nepriešinga pažiūra: teoretizavimo akligatviai, alternatyvūs šiandieniniams sprendimai, šiandienos požiūriu „obskurantiškos“, „nepažangios“ kryptys nusipelno tyrinėtojų dėmesio vien tik savo istorinio buvimo faktu. Juk pažindami praeities alternatyvas, geriau suvokiame tą, kurioje gyvename. Neprisirišant prie progresyvistinio požiūrio, antra, neapsiribojant chrestomatinėmis figūromis ir tektais bei atsigręžus į pamirštuosius, galima atsisakyti įsisenėjusių, enciklopedinių schemų, viliantis priartėti prie Leopoldo

Romanas Plečkaitis,
Lietuvos filosofijos istorijos
tyrinėjimų patriarchas

von Ranke's žymiojo „Wie es eigentlich gewesen ist“ („kaip tai buvo iš tikrųjų“). Einant šiuo keliu, netikėtai į akiratį patenka masyvūs ignoruoti reiškiniai, kaip antai, bažnytinė filosofija Vilniuje arba kiek siauresnė, bet, regis, patraukli filosofijos ir moterų tema. R. Plečkaitis, gali būti, bartųsi: pasirinktoje srityje dera tirti tik „realią reikšmę turinčias problemas“, nes, tiriant visas, neužteksią žmogaus gyvenimo. Profesorius teigus, perfekcionizmui pabaigos nėra. Šioje monografijoje, pavyzdžiui, neaptariama tuometinės Vilniaus žydų bendruomenės filosofinė mintis, menkai nagrinėjama natūralioji teologija, kuri laikoma atskira filosofijos šaka (ją reprezentuoja *Paminklų* dalyje skelbiamas Angelo Daugirdo traktato vertimas), paliekamos nuošalyje Vilniaus filosofijos mokyklos mokinių Adomo Mickevičiaus bei Julijaus Slovackio kūrybos filosofinės implikacijos, neliečiama romantinės istoriosofijos mokykla, kurios tyrimas pernelyg išplėstų šį leidinį. Ne tik šie paminėti dalykai – kiekvienas knygoje paliestas autorius, kiekviena tema galėtų būti atskiros didelės monografijos objektu. Galimybių sritį paliekant plačiai atvirą būsimiems Lietuvos filosofijos istorikams, belieka guostis mūsų cituoto kunigo A. Tatarės žodžiais, *jogej kas galima tai galima, o kas ne galima tai negalima*.